

องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในยุค

BANI World

The Elements of Proactive Leadership among Private Islamic School Administrators in the BANI World Era

ซูฮัยรี บืองาฉา, นัสรียะห์ อาบู

มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา

Suhairee Beungacha, Nasriyah Arbu
Yala Rajabhat University
E-mail: Suhairee.b@yru.ac.th

Received: 27 March 2024; Revised: 27 December 2024; Accepted 27 December 2024
© The Author(s) 2024

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในยุค BANI World ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ ประกอบด้วยตำรา หนังสือ บทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ซึ่งมีเกณฑ์การคัดเลือกเอกสารที่เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวคิดของ Scott (1990, 2006) ผลการศึกษาพบว่า 1) องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในยุค BANI World มีประกอบ ได้แก่ 1) การทำงานเป็นทีม 2) เทคโนโลยีและการสื่อสาร 3) การมีวิสัยทัศน์ 4) ความคิดสร้างสรรค์ และ 5) ภาวะผู้นำ

คำสำคัญ : ภาวะผู้นำเชิงรุก, ผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม, ยุค BANI WORLD

Abstract

This research aims to synthesize the elements of proactive leadership among administrators of private Islamic schools in the BANI World era. The researcher employed a documentary research method, studying academic documents, including textbooks, books, articles, research studies, theses, and electronic documents relevant to and aligned with the study's objectives. The selection of documents was based on specific criteria, and the data were analyzed according to the concepts of Scott (1990, 2006). The findings revealed that the elements of proactive leadership among administrators of private Islamic schools in the BANI World era consist of: 1) teamwork, 2) technology and communication, 3) vision, 4) creativity, and 5) leadership.

Keywords: Proactive Leadership, Administrators of Private Islamic Schools, BANI World Era

1. บทนำ

เมื่อโลกยุคใหม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผลกระทบที่เกิดขึ้นยิ่งทวีความรุนแรงไม่เพียงแต่มีผลต่อการตัดสินใจของผู้นำองค์กร แต่ยังมีผลต่อสภาพจิตใจของผู้ปฏิบัติงานที่ต้องทำงานภายใต้โลกแห่งความสับสนอลหม่านนี้ด้วย ส่งผลให้ VUCA World ที่ใช้มานานกว่า 30 ปี ไม่อาจจะอธิบายสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้อย่างครอบคลุมทั้งหมดอีกต่อไป จึงได้มีนำแนวคิด BANI World ของ Jamais Cascio นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกาผู้ศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ที่มองว่าไม่เพียงแต่เป็นสถานการณ์ที่พลิกผัน ไม่แน่นอน ซับซ้อน และคลุมเครือ (จิราเจต วิเศษดอนหวาย, 2565) โลกแบบ BANI World จึงเป็นมากกว่าการอธิบายโลกทางกายภาพเหมือนโลกแบบ VUCA แต่ช่วยให้เรามองเห็นโลกที่กระทบต่ออารมณ์ของผู้คนด้วย อาทิเช่น ความหดหู่ ความเครียด ความกังวล ความสับสน ซึ่งจะช่วยให้ผู้บริหารมองเห็นภาพรวมในการจัดการอย่างรอบด้าน โลกแบบ BANI ประกอบไปด้วย 1) ความเปราะบาง (B - Brittle) สิ่งต่าง ๆ ในโลกแบบ BANI ในวงการการศึกษาไม่ว่าจะเป็นหลักสูตรโครงการแผนงานจะมีความเสี่ยงที่จะล้มเหลวอยู่ตลอดเวลาอันเนื่องมาจากความผันผวนของโลกรอบด้านแผนระยะยาวหรือแผนที่ไม่มีความยืดหยุ่นจึงอาจถูก Disrupt ได้ตลอดเวลา 2) ความกังวล (A - Anxious) เนื่องจากอะไรก็เกิดขึ้นได้ในโลกแบบ BANI จึงนำไปสู่ความลังเลไม่กล้าตัดสินใจ หากเกิดความผิดพลาดในการดำเนินงานบ่อย หรือประสบกับปัญหาซับซ้อนเกินกว่าจะรับมือ อาจนำไปสู่สภาวะความสิ้นหวังของบุคลากรและนำองค์กรไปสู่สถานการณ์วิกฤต 3) การคาดเดายาก (N - Nonlinear) การคาดเดายากในโลกแบบ BANI เกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เป็นเส้นตรง หมายถึง สาเหตุและผลลัพธ์ไม่สัมพันธ์กันและไม่สามารถคาดเดาแนวโน้มได้ สาเหตุเล็ก ๆ อาจจะนำไปสู่ปัญหาที่ใหญ่เกินคาดเดา 4) การเข้าใจยาก (I - Incomprehensible) การคาดการณ์อย่างทะลุปรุโปร่งหรือการวางแผนควบคุมให้สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นตามต้องการอาจจะทำได้ยากในโลกแบบ BANI เพราะมีความผันผวนพลิกผันอยู่ตลอดเวลา (วรการณ สามโกเศศ, 2565)

การบริหารการศึกษาภายใต้สถานการณ์โลกยุคพลิกผันผู้บริหารจะต้องมีการปรับตัวและเตรียมพร้อมรับมือในความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในทุกมิติ ทั้งการบริหารจัดการหลักสูตร และการพัฒนาสถานศึกษาในด้านต่าง ๆ เพื่อรองรับกับความเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา พร้อม ๆ กับการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการบริหารงานให้ครอบคลุมทั้งความรู้ ทักษะ ทักษะคิด และค่านิยมที่จำเป็นต่อการใช้ชีวิตในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของโลกเสมือนและโลกออนไลน์ที่เป็นกระแสอย่างรุนแรงในปัจจุบัน เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น ผู้บริหารต้องเลือกรับและวิเคราะห์ข้อมูล ต้องตัดสินใจอย่างฉับไว ต้องมองทุกอย่างให้ทะลุตั้งแต่ต้นจนจบ ต้องรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและเป็นผู้สร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในสถานศึกษา (พุมพิต คงแสง และปริศรา อัสโร, 2566) ทั้งนี้ ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกุญแจสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาครูและสถานศึกษาได้อย่างต่อเนื่องและมีคุณภาพ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562) จึงจำเป็นต้องมีภาวะผู้นำที่เป็นเครื่องมือชี้ให้เห็นความสำเร็จในการขับเคลื่อนให้สถานศึกษามีคุณภาพและบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ (นราธิป โชคชัยสุนทร, 2562) ภาวะผู้นำเชิงรุก

ภาวะผู้นำเชิงรุก (Proactive Leadership) เป็นความสามารถของผู้บริหารในการชี้นำ โน้มน้าวผู้อื่นบนพื้นฐานการตระหนักถึงจุดแข็ง จุดอ่อนในศักยภาพของตนเอง และองค์กร ซึ่งมุ่งเน้นการวางแผนการเตรียมความพร้อมสำหรับการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อโอกาสใหม่ ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างรวดเร็ว (เกียรติศักดิ์ โพธิ์นิษฐ์, การุณย์ ประทุม, และแคลิยา ชาญวัง, 2564)

จากการศึกษางานวิจัยเรื่องภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารที่ผ่านมา พบว่ามีการศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารในหลายกรณี แต่ยังพบช่องว่างในการศึกษา โดยเฉพาะในบริบทของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิจัยองค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในยุค BANI World เพื่อนำผลการศึกษามาใช้ในการกำหนดกรอบแนวทางในการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม อีกทั้งยังยกระดับคุณภาพผู้บริหารให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อสังเคราะห์องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในยุค BANI World

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สังเคราะห์องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในยุค BANI World ใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาจากเอกสารระดับทุติยภูมิ ซึ่งมีลักษณะเป็นงานทางด้านวิชาการ ประกอบด้วยตำรา หนังสือ บทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยใช้เกณฑ์การคัดเลือกเอกสารที่เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวคิดของ Scott (1990, 2006) ดังนี้ 1. ความจริง (Authenticity) คือ การเลือกเอกสารระดับทุติยภูมิที่มีความแท้จริง (Origin) ที่มีความสำคัญในทางวิชาการ 2. ความถูกต้องน่าเชื่อถือ (Credibility) คือ การพิจารณาเลือกเอกสารระดับทุติยภูมิที่มีข้อมูลไม่คลาดเคลื่อนและมีความถูกต้อง 3. การเป็นตัวแทน (Representativeness) คือ การเลือกเอกสารระดับทุติยภูมิที่สามารถเป็นตัวแทนของเอกสารกลุ่มเดียวกัน และสามารถเป็นตัวแทนของข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์และสังเคราะห์ได้ และ 4. ความหมาย (Meaning) คือ การเลือกเอกสารที่มีความเข้าใจง่ายและมีข้อมูลครบถ้วน โดยผู้วิจัยพิจารณาอย่างละเอียดเพื่อสกัดข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลและแสดงในรูปแบบของตาราง

8) การ แก้ปัญหา	✓	✓	✓	3
9) การมี วิจารณ์ญาณ	✓	✓		2
10) การมี ความมุ่งมั่นที่ เป็นอิสระ	✓	✓		2
11) มีความ ฉลาดทาง อารมณ์	✓		✓	2
12) การมี ความ รับผิดชอบ		✓		1

จากตารางที่ 1 ผลการสังเคราะห์องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในยุค BANI World พบว่า ภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารโรงเรียนมี 5 องค์ประกอบ ซึ่งผู้วิจัยเลือกองค์ประกอบที่มีความถี่ตั้งแต่ 5 ขึ้นไป ได้แก่ 1) การทำงานเป็นทีม 2) เทคโนโลยีและการสื่อสาร 3) การมีวิสัยทัศน์ 4) ความคิดสร้างสรรค์ และ 5) ภาวะผู้นำ

5. อภิปรายผล

ผลการศึกษา พบว่า องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในยุค BANI World ทั้ง 5 องค์ประกอบที่ได้จากวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ครั้งนี้ คือ การทำงานเป็นทีม เทคโนโลยีและการสื่อสาร การมีวิสัยทัศน์ ความคิดสร้างสรรค์ และภาวะผู้นำ ซึ่งสอดคล้องกับซูฮวัญ รัตนพิทักษ์ธาดา และคณะ (2566) กล่าวว่า สมรรถนะผู้นำทางการศึกษาในยุค BANI World ประกอบด้วย การแก้ปัญหาและการใช้กลยุทธ์ การทำงานร่วมกับผู้อื่น มีความฉลาดอารมณ์ มีภาวะผู้นำ เทคโนโลยีนวัตกรรม และการคิดสร้างสรรค์ เช่นเดียวกับศิวัชลักษณ์ มหาชัย และคณะ (2566) กล่าวว่า องค์ประกอบภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย ทักษะความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม เทคโนโลยีและการสื่อสาร มีวิสัยทัศน์มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และมีภาวะผู้นำ นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับเลอศักดิ์ ตามา (2564) กล่าวว่า ผู้บริหารสถานศึกษาต้องวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน การทำงานแบบมีส่วนร่วมของบุคลากรในองค์กร ส่งเสริมและสนับสนุนการทำงานเป็นทีม และมีความคิดสร้างสรรค์ จินตนาการ เชื่อมโยงความรู้และประสบการณ์สู่กระบวนการคิดในสิ่งที่แปลกใหม่ สร้างนวัตกรรมใหม่ๆและพัฒนาต่อยอดเพื่อนำมาใช้ในการบริหาร เปิดโอกาสให้บุคลากรมีอิสระทางความคิด ในการสร้างสรรค์และพัฒนางานใหม่ ๆ อยู่เสมอ และสอดคล้องกับชัตสกร พิกุลทอง และคณะ (2565) กล่าวว่า องค์ประกอบของผู้บริหารสถานศึกษา ประกอบด้วย ด้านความคิดสร้างสรรค์ ด้านการทำงานเป็นทีม และด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

6. องค์ความรู้ใหม่ (ถ้ามี)

ภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในยุค BANI World ทำให้ทราบกรอบแนวทางในการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหาร ซึ่งสามารถนำเสนอเป็นรูปภาพ ดังนี้



รูปภาพที่ 1 ภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
ที่มา : ผู้วิจัย

7. สรุป

การวิจัยเชิงเอกสารเพื่อสังเคราะห์องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในยุค BANI World มี 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การทำงานเป็นทีม 2) เทคโนโลยีและการสื่อสาร 3) การมีวิสัยทัศน์ 4) ความคิดสร้างสรรค์ และ 5) ภาวะผู้นำ

8. ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในยุค BANI World พบว่า มี 5 องค์ประกอบ โดยเรียงตามลำดับความถี่ขององค์ประกอบจากมากไปน้อย ดังนี้ 1) การทำงานเป็นทีม 2) เทคโนโลยีและการสื่อสาร 3) การมีวิสัยทัศน์ 4) ความคิดสร้างสรรค์ และ 5) ภาวะผู้นำ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น สำนักงานการศึกษาเอกชนทุกระดับ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด และ

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาควรมานำไปใช้ดำเนินการ ดังนี้ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามควรมานำผลการวิจัยจากการสังเคราะห์องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในยุค BANI World เป็นกรอบในการกำหนดนโยบายการพัฒนาภาวะผู้นำ เพื่อให้เกิดการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพตามบริบทของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กิตติชัย โคนัน, สมคิด สร้อยน้ำ, มัณฑนา อินทุสมิต. (2561). การพัฒนาตัวบ่งชี้ภาวะผู้นำทางวิชาการของผู้บริหารสถานศึกษาระดับประถมศึกษาในศตวรรษที่ 21 สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *ว.มร.ม.* 12(2), 67-75.
- เกียรติศักดิ์ โพธิ์นิษฐ์, การุณย์ ประทุม, และแคทลียา ซาปะวัง. (2564). ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงรุกกับประสิทธิภาพการทำงานของพนักงานสายการผลิตบริษัท เลียร์ คอร์ปอเรชั่น ประเทศไทย. *วารสารการบัญชีและการจัดการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*. 13(1), 151-160.
- ขวัญจิรา ดั่งบาง, หยกแก้ว กมลวรรณ, และสุกัญญา รุจิเมธภาส. (2566). การวิเคราะห์องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุโขทัย เขต 1. *วารสารการบริหารนิติบุคคลและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 9(7), 183-197.
- คงนัฐ แยมขุติ, โสภา อำนาจรัตน์, น้ำฝน กันมา, และสันติ บุรณะชาติ. (2566). องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมของผู้บริหารเพื่อความเป็นเลิศของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธนบุรี*. 18(1), 179-189.
- จิราพัชร ไผ่ฉิมพันธ์, ปพนสรณ์ โพธิ์พิทักษ์, และทีปพิพัฒน์ สันตะวัน. (2565). การวิเคราะห์องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา นครสวรรค์. *วารสารรัชต์ภาคย์*. 16(44), 235-250.
- ชูขวัญ รัตนพิทักษ์ธาดา, และประทุมทอง ไตรรัตน์. (2566). สมรรถนะของผู้นำทางการศึกษาเพื่อการอยู่รอดและเติบโตในยุค BANI World. *วารสารวิชาการสถาบันวิทยาการจัดการแห่งแปซิฟิก*. 9(1), 16-28.
- ชัตสร พิกุลทอง, และสุวัฒน์ จุลสุวรรณ. (2565). องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*. 7(1), 178-192.
- ธัญลักษณ์ สิทธิสาร, อภิสิทธิ์ สมศรีสุข, และบุญมี ก่อบุญ. (2566). การศึกษาองค์ประกอบภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนครเขต 3. *วารสารศรีล้านช้างปริทรรศน์*. 2(2), 1-9.

- นิภาพร แสนเมือง, วไลนิกา ฉลากบาง, ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร, และสมคิด สร้อยน้ำ. (2558). การพัฒนาตัวบ่งชี้ภาวะผู้นำเชิงรุกของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. *วารสารศึกษาศาสตร์ ฉบับวิจัยบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น*. 9(1), 45-53.
- ประภัสสร ศรีอรุณ, พรเทพ เสถียรนพแก้ว, และทรัพย์หิรัญ จันทักษ์. (2566). การศึกษาองค์ประกอบทักษะภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 ของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครพนม เขต 2. *วารสารมจร.ทริภูมัยปริทรรศน์*. 7(4), 235-251.
- พรมมา จันทระโคตร' วไลนิกา ฉลากบาง2 และวันเพ็ญ นันทะศรี. (2566). องค์ประกอบภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดใหญ่สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. *วารสารวิจัยวิชาการ*. 7(2), 163-180.
- พุมพินิต คงแสง, และปรีศรา อีสโร. (2566). จิตวิทยาเพื่อการบริหารสถานศึกษาในยุคโลกพลิกผัน. *วารสารทัศนมิติทางการศึกษา*. 1(3), 57-68.
- เลอศักดิ์ ตามา. (2564). ภาวะผู้นำยุคดิจิทัลของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการดำเนินงานระบบประกันคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 22. *วารสารรัชต์ภาคย์*. 15(38), 224-240.
- วรารณ สามโกเศศ. (2565). *กรอบคิดจาก VUCA สู่ BANI*. สืบค้นเมื่อ วันที่ 4 มีนาคม 2567, จาก <https://www.bangkokbiznews.com/columnist/1004689>
- ศิวะลักษณ์ มหาชัย, และ เอกราช โษษิตพิมานเวช. (2566). ทักษะภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21. *วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี*, 6(5), 629-641.
- ศรสวรรค์ เรืองวิจิตร, เหม ทองชัย, และดวงเนตร ธรรมกุล. (2562). การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจภาวะผู้นำเชิงก้าวหน้าของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา. *วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. 47(4), 465-487.
- สมชาย เทพแสง, อัจฉริยา เทพแสง, และกันต์ฐมนิญา นฤโฆษิตศิริ. (2566). ภาวะผู้นำพลวัต (Dynamic Leadership) : ภาวะผู้นำเชิงรุกมุ่งสู่คุณภาพขององค์กรในยุคปัญญาประดิษฐ์ (AI). *วารสารสหวิทยาการวิจัยและนวัตกรรมการศึกษา*. 2(2), 1-16.
- Covey, S.R. (2004). *The 7th habits of highly effective people*. Great Britain: Cox & Wyman Ltd.
- Scott, J. (1990). *A matter of record: Documentary sources in social research*. Cambridge: Polity press.
- Scott, J. (2006). *Documentary research*. London: Sage.